

Svensk fotbolls möte med globaliseringen

Den svenska fotbollens internationella relationer ur ett genus- och tidsperspektiv och dess implikationer för framtiden

Annika Eliasson

Teknik och samhälle, Malmö högskola

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652-7224) 2004-10-12

Copyright © Annika Eliasson 2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

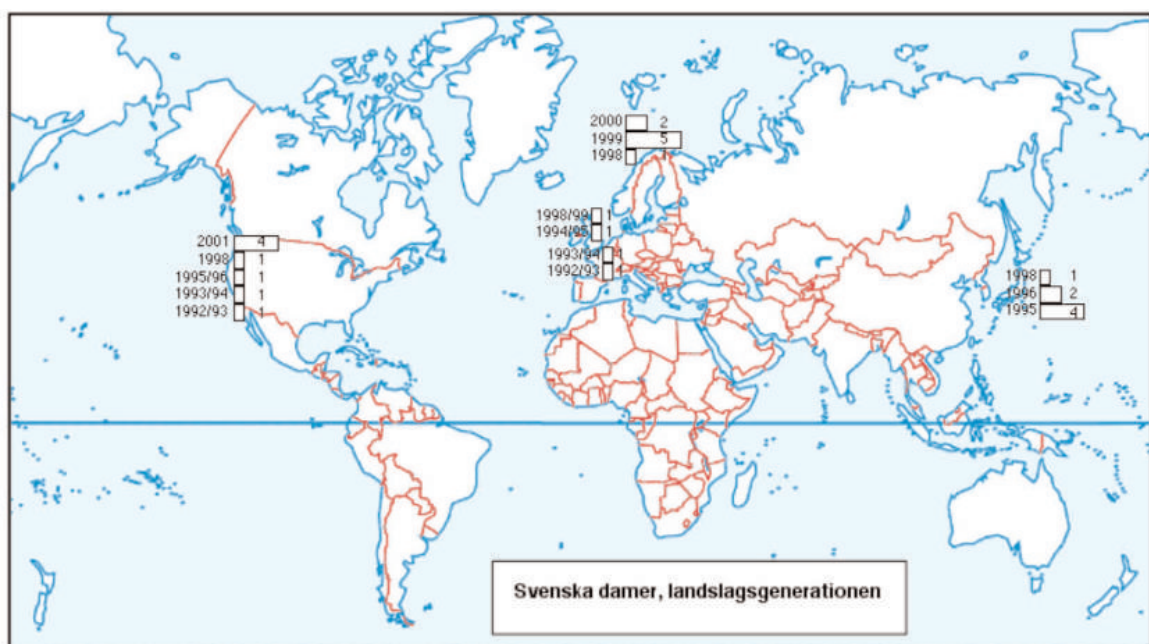
Under 1990-talet har det blivit allt vanligare att svenska fotbollsspelare, både damer och herrar, sökt sig utomlands under någon del av sin karriär. Vad beror detta på och hur har detta möte med globaliseringen förändrat förutsättningarna för den svenska fotbollen? De här frågorna har mitt forskningsprojekt "Den svenska fotbollens möte med globaliseringen" sökt svar på.

En utgångspunkt har varit att förutsättningarna för svensk dam- och herrfotboll skilt sig åt på flera olika sätt, något som väl knappast överraskar någon. De har olika historiska traditioner, de spelar olika roll i ett internationellt sammanhang och de verkar under olika ekonomiska förutsättningar. I Sverige har herrfotboll spelats under mer än hundra år, medan damfotbollen tog fart under 1970-talet. Även om svensk herrfotboll rör sig inom betydligt snävare ekonomiska ramar än herrfotbollen i många andra länder, är den dock en ekonomisk jätte jämfört med damfotbollen. Detta har betydelse för deras respektive position inom den internationella fotbollen.

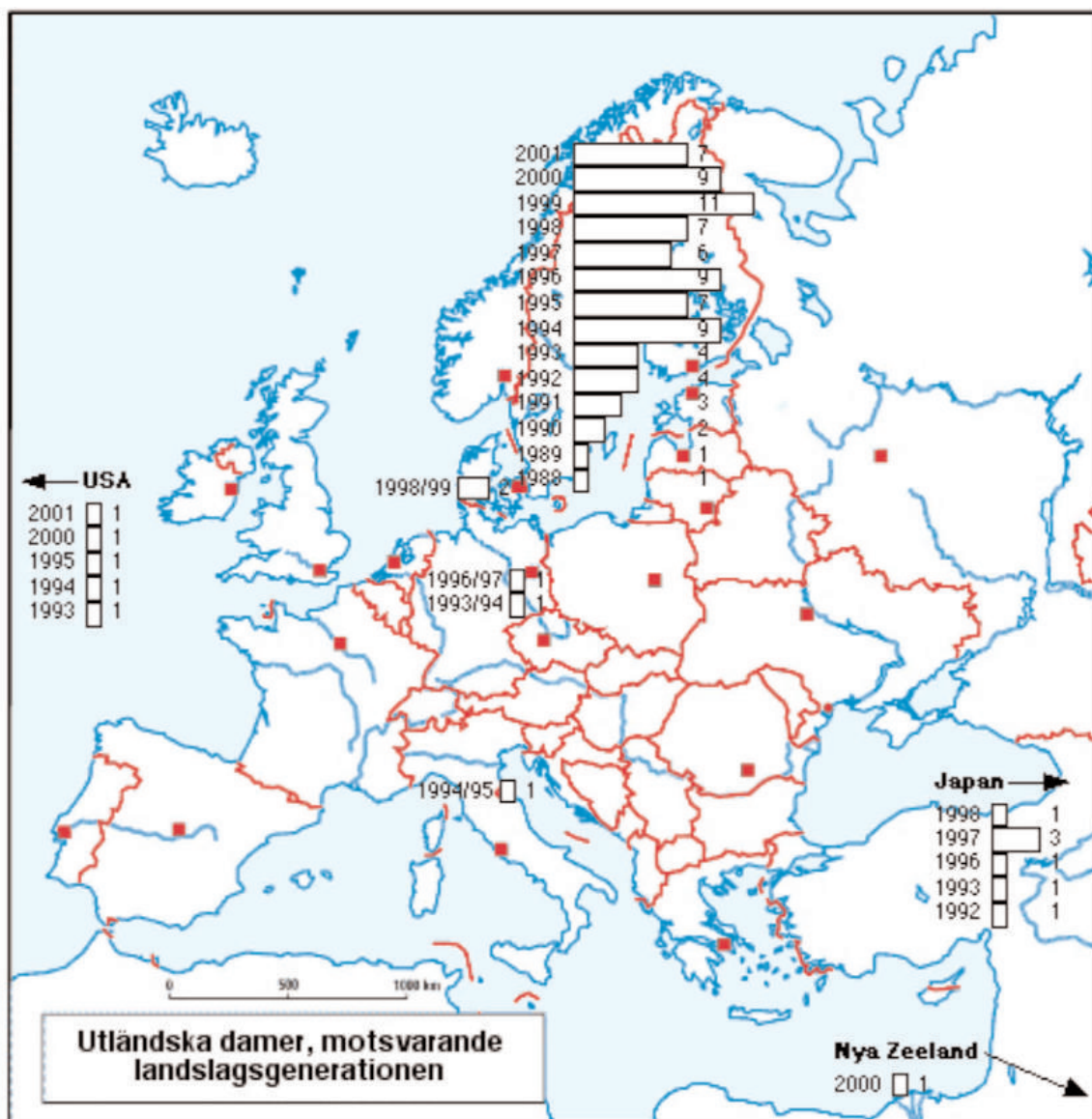
Jag har undersökt spelarkarriärerna för ett antal svenska fotbollsspelare som spelat utomlands någon gång under perioden 1990-2001. Det rör sig om knappt 400 herrfotbollsspelare – såvitt jag kan bedöma alla svenska herrfotbollsspelare oavsett nivå som spelat utomlands under denna period – och nästan 40 damfotbollsspelare, som spelat i någon av de två översta damfotbollsdivisionerna under denna tid. Därutöver har jag följt karriärerna för drygt 130 utländska herrfotbollsspelare som spelat för något av de allsvenska lagen under någon av säsongerna 1994-2001, och knappt 20 utländska damfotbollsspelare, som spelat i damallsvenskan någon gång under den perioden. Förutom att förhållandena, som jag redan nämnt, skiljer sig åt mellan svensk dam- och herrfotboll, är det mest iögon-

fallande resultatet av mina undersökningar att det finns skillnader såväl tids- som rums- mässigt inom dam- och herrfotbollen.

Om jag börjar med förhållandena inom damfotbollen, så kan jag urskilja två olika generationer bland de svenska spelarna i mitt material. Den äldre generationen omfattar bl.a. de spelare som gjorde utlandskarriärer efter att ha deltagit i de framgångar som det svenska damfotbollslandslaget uppnådde under 1980-talet; av de 16 spelare som ingår i denna generation hade sju erfarenheter av landslagsspel. Dessa spelare är födda i slutet av 1960-talet och (framför allt) under 1970-talets första hälft. De var mellan 20 och 30 år gamla när de debuterade utomlands, något som några gjorde så pass tidigt som under säsongen 1992/93 men de flesta under senare halvan av 1990-talet. Oftast begav sig dessa spelare till Norge, Japan eller USA; den följande kartan åskådliggör var de spelat och under vilka säsonger.

Intressant nog kom dessa spelare, framför allt de som begav sig till Japan och USA, att träffa på en del utländska damfotbollsspelare (framför allt amerikanskor), som förr eller senare kom till Sverige för att börja spela för svenska klubbar. Här kan man alltså se tecken på ett globalt spelarutbyte över kontinenter, låt vara att damfotbollen inte är etablerad över hela världen. Nästa karta visar var dessa 16 utländska damfotbollsspelare spelat utanför sina hemländer och under vilka säsonger.

Som synes finns det ett ömsesidigt utbyte mellan Sverige, andra skandinaviska damfotbollsligor och damfotbollsligor i Amerika och Stillahavsområdet när det gäller spelare i denna generation, något som nästa diagram illustrerar.

Den yngre generationen svenska damfotbollsspelare utgörs av spelare som inte uppnått seniorålder vid Sveriges EU-inträde – de är alltså födda under 1970-talets senare hälft eller senare. Eftersom det svenska damlandslaget under 1990-talet var förhållandevis fattigt på framgångar jämfört med 1980-talet kan det vara värt att notera att knappast någon av de 22 spelarna i denna generation har några landslagserfarenheter. De här spelarna var också klart yngre, i de flesta fall i 20-årsåldern, vid utlandsdebuten som vanligtvis ägt rum i slutet av 1990-talet. Även i denna generation var det vanligt att spelarna begav sig till Norge eller USA, men det vanligaste var dock att de begav sig till England. Även andra europeiska damfotbollsligor som de tyska och italienska rekryterade bland svenska damfotbollsspelare i denna generation. Dessutom förekom det en begränsad utflyttning till Amerika och Australien, vilket framgår av den följande kartan.

Svenska damfotbollsklubbar rekryterade, åtminstone fram till 2001, ett fåtal utländska damfotbollsspelare födda i slutet av 1970-talet, närmare bestämt från Finland. Nästa karta visar vilka säsonger de spelat i Sverige.

I den yngre generationen är utbytet med utländska damfotbollsligor alltså mer polariserat än i den äldre generationen. Utbytet med andra skandinaviska damfotbollsligor är balanserat, men därutöver beger sig svenska spelare också till ligor i Västeuropa, Nord- och Sydamerika och Australien, vilket framgår av nästa diagram.

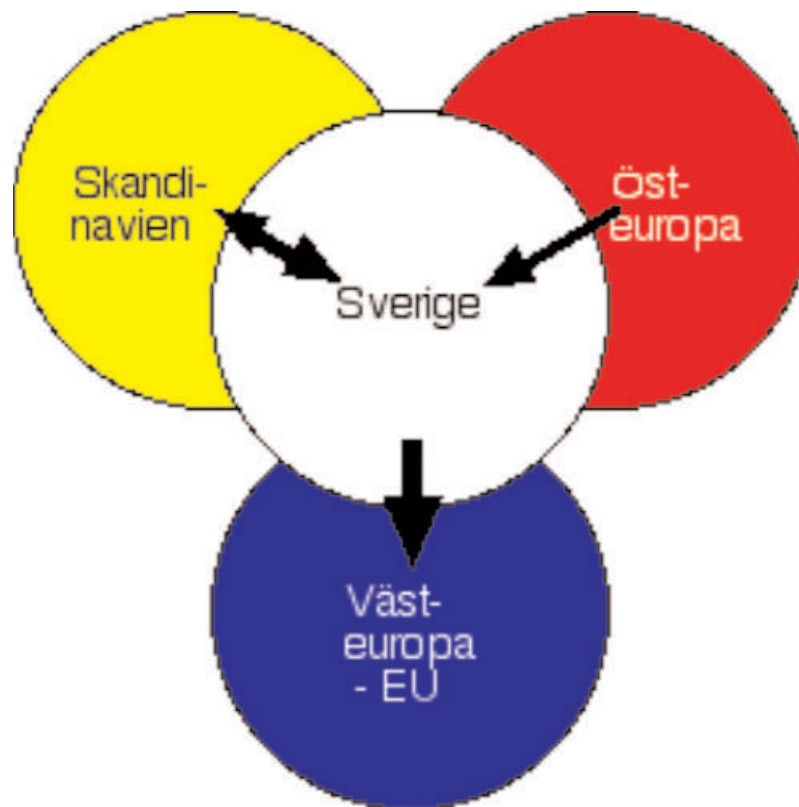

På herrsidan framträder tre generationer, där den äldsta kännetecknas av att spelarna inlett sina utlandskarriärer före 1990 och den yngsta av att spelarna är födda 1975 eller senare. Mellangenerationen, som också är den största, är tämligen heterogen: åldersmässigt överlappar den den äldsta generationen avsevärt, även om den genomsnittligt är några år yngre, och många av spelarna i denna generation har inlett sina utlandskarriärer samtidigt som spelarna i den yngre generationen, även om den ”genomsnittliga” utlandskarriären inletts några år tidigare. Ändå menar jag att de premisser som de olika generationerna fått inleda sina utlandskarriärer under, skiljer sig tillräckligt mycket åt för att jag ska kunna tala om tre olika generationer.

För den äldsta generationen inleddes utlandskarriärerna som regel under 1980-talet, som var en föga framgångsrik tid för svensk landslagsfotboll. Herrlandslaget fungerade således knappast som något avstamp för en framgångsrik karriär utomlands. Däremot nådde några svenska klubbar, framför allt då IFK Göteborg och Malmö FF, sådana inhemska framgångar att de fick representera Sverige i de internationella klubbturneringarna, där i vart fall IFK Göteborg understundom nådde påtagliga resultat. Framgångarna för dessa båda klubbar visade sig också i att nästan hälften av de 39 spelarna i denna generation inledde sina utlandskarriärer efter spel i antingen IFK Göteborg eller Malmö FF. (En del spelare kom från andra klubbar som också fått möjlighet att delta i utländska klubbturneringar.)

De flesta spelarna var i 20-25-årsåldern när de begav sig utomlands, även om det finns exempel på att såväl tonåringar som spelare i 30-årsåldern inlett utlandskarriärer. Vanligtvis flyttade de utomlands under andra halvan av 1980-talet, även om någon debute-

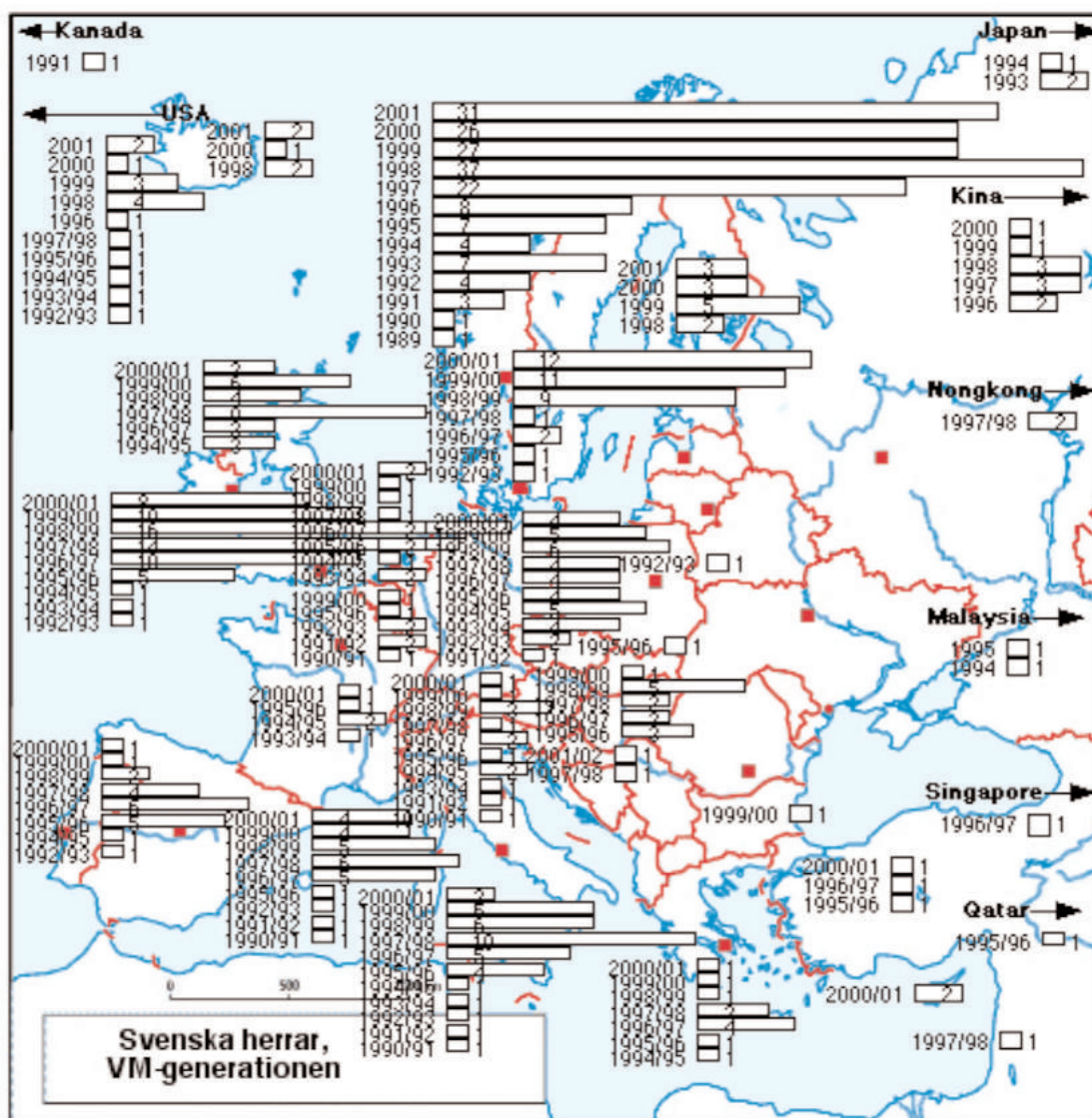
För att sammanfatta den svenska herrfotbollens spelarutbyte med utlandet i denna generation, är det påtagligt att utbytet med de andra skandinaviska länderna är ganska omfattande och ömsesidigt. Därutöver utgör EU-länderna och resten av Västeuropa en betydande arbetsmarknad för svenska herrfotbollsspelare, medan Östeuropa utgör, efter järnridåns fall, en ny rekryteringsbas, som framgår av följande figur.

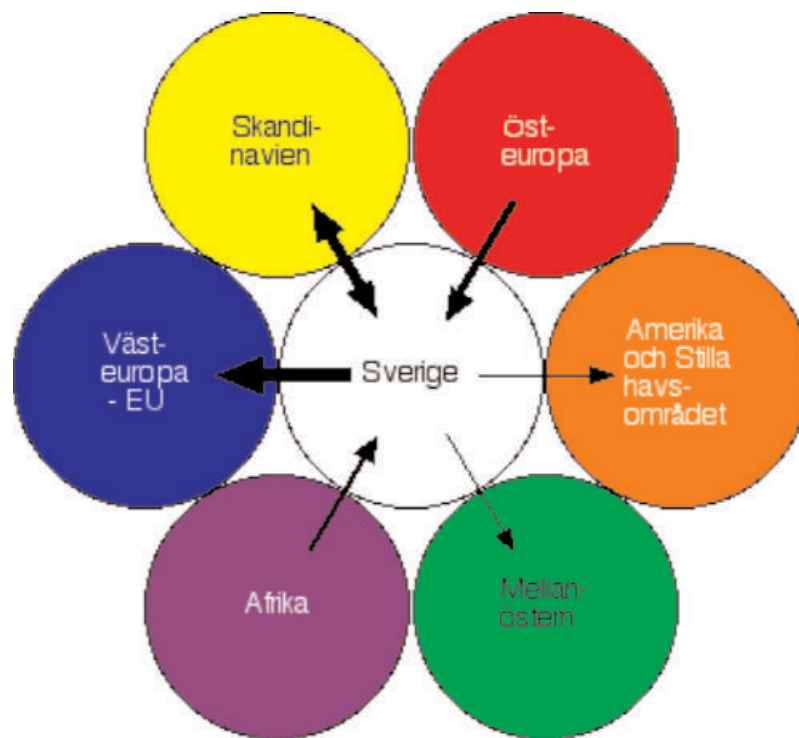
För nästa generation svenska herrspelare har landslagsfotbollen spelat en viktigare roll som rekryteringsmotor för karriärer utomlands, med tanke på att svensk herrlandslagsfotboll började nå större internationella framgångar alltsedan landslaget kvalificerade sig till VM-slutspelet 1990, för första gången på 12 år. De mest framgångsrika spelarna i denna generation var med om att ta svenskt VM-brons 1994 – en av det svenska herrlandslagets största framgångar genom tiderna. Av de 212 spelarna i denna generation hade 64 spelat i ett svenskt seniorlandslag (och ytterligare 20 i något av landslagen under seniornivå), något som säger en del om landslagets betydelse som "skyltfönster" gentemot utländska klubbar. Att det dock är så många som inlett utlandskarriärer utan att ha landslagsbakgrund vill jag tillskriva två andra förhållanden: dels att många spelare bara rört sig inom Norden, dels att de flesta utlandskarriärer inletts efter Sveriges EU-medlemskap 1995. Med tanke på att EU-medlemskapet öppnat upp en större arbetsmarknad för svenskar i allmänhet, och inte minst då herrfotbollsspelare, är det föga förvånande att svenska fotbollsspelare återfinns i de allra flesta EU-medlemsländerna, inte minst efter 1995. (Den här effekten är minst lika påtaglig inom den yngsta generationen svenska herrfotbollsspelare,

något jag återkommer till.) I det här sammanhanget har rimligtvis även Bosman-domen spelat in som en del av den lagstiftning som Sverige var tvunget att införliva med sin lags-tiftning för att uppnå EU-medlemskap.

I den här generationen har spelarna i allmänhet varit något äldre än i den förra när de flyttat utomlands – snarare över än under 25 år, och någon har t.o.m. närmast sig 40-årsåldern. Detta hänger naturligtvis samman med att de flesta spelare i den här generationen börjat spela utomlands först efter 1995. Av den följande kartan framgår tydligt hur antalet herrspelare i Västeuropa ökat alltsedan säsongen 1995/96, men också att Skandinavien, och då framför allt Norge, ändå i förhållande till sin storlek utgör en betydande spelarmarknad. I den här generationen utgör faktiskt Norge och Danmark två av de tre största länderna som importerar svenska herrfotbollsspelare; det tredje är England. Det kan också vara intressant att notera att det faktiskt förekommer att utomeuropeiska klubbar i Nordamerika, Östasien och Mellanöstern värvat spelare från den här generationen, även om denna marknad varit liten.

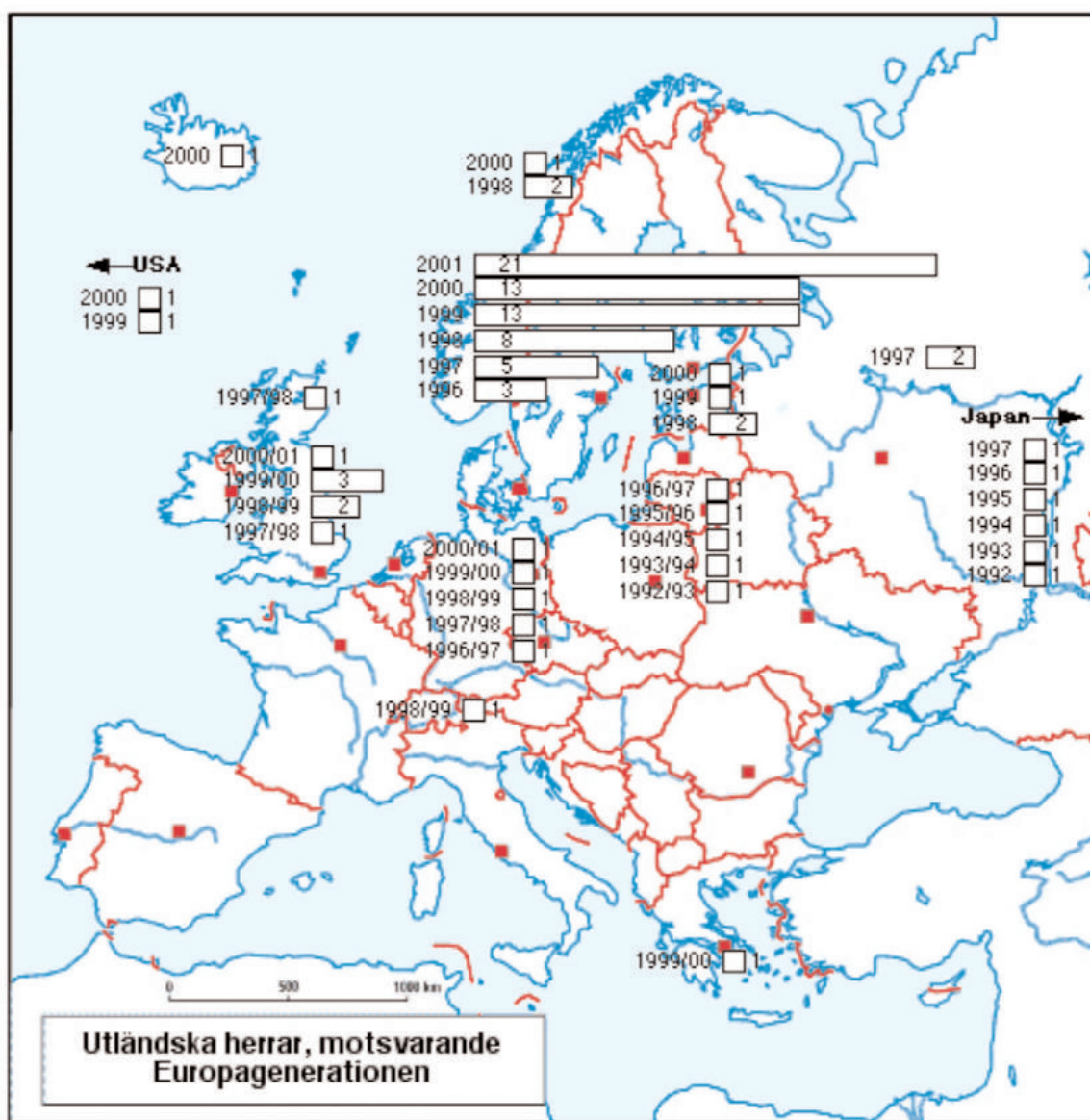
Med 91 spelare är denna generation också störst bland de utländska spelarna inom svensk herrfotboll under 1990-talet. Förutom att allsvenska klubbar värvat minst lika mycket bland spelare från övriga Norden som vad andra nordiska klubbar gjort bland svenskar i den här generationen, kommer många av dessa spelare från östra Europa och framför allt då från f.d. Jugoslavien. (Detta hänger rimligtvis samman med de krig som bröt sönder Jugoslavien under 1990-talet. Några spelare kom också från Västeuropa, men även utomeuropeiska spelare från t.ex. Ghana, Sierra Leone, Egypten, Brasilien och USA värvades till Sverige. Precis som den förra generationen utländska herrspelare var även dessa spelare lite yngre, vanligtvis i 25-årsåldern, än sina svenska motsvarigheter i denna generation vid utlandsdebuten, som mestadels ägde rum i mitten av 1990-talet. Även om svensk klubbfotboll var det första mötet med utlandet för många av dessa spelare, så hade de ofta någon eller några säsonger bakom sig i andra utländska klubbar innan de kom till Sverige. Särskilt efter EU-medlemskapet kom rekryteringen av utländska spelare i denna generation till svensk herrfotboll att öka högst påtagligt, detta alltså trots att de flesta spelarna ursprungligen kom från annat håll. Som framgår av nästa karta har alltså en hel del av dessa spelare etablerat sig på arbetsmarknaden för fotbollsspelare inom EU, innan de kom till Sverige. Några av dem har också spelat i östeuropeiska klubbar, t.ex. i Polen, eller i Mellanöstern, medan det varit ganska ovanligt att de spelat i Östasien.

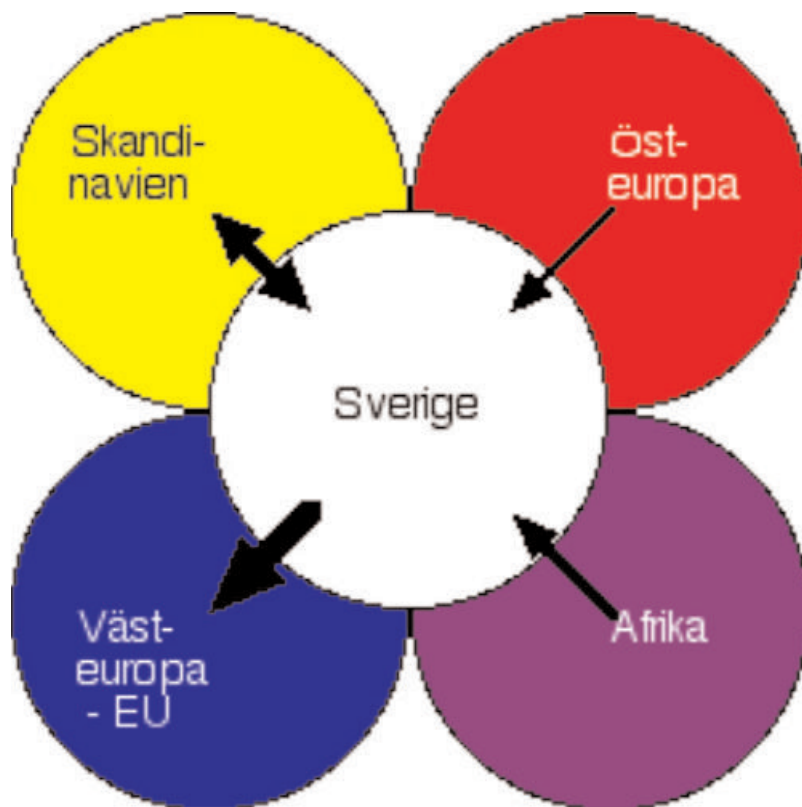
Bland den yngsta generationen svenska herrfotbollsspelare är det, som sagt var, ännu mer påtagligt hur EU-medlemsländerna kommit att utgöra den största arbetsmarknaden, även om de andra skandinaviska länderna fortfarande hämtar många spelare från Sverige. Landslagets betydelse, och nu även under seniornivå, som ”skyltfönster” i förhållande till rekryterare från utländska klubbar är högst påtagligt i denna generation. Av de 142 spelarna i den här generationen har mer än hälften landslagserfarenhet och mer än en tredjedel då enbart av landslag under seniornivå. Ett uttryck för detta är de s.k. ungdomsprofven – spelare som utländska klubbar, ofta i England, Italien eller Holland, med egna utbildningssektioner för unga spelare rekryterar för att utbilda till seniorspelare. Det är dock inte särskilt vanligt (ännu) att dessa spelare efter åren som ungdomsprofvs erbjuds något seniorkontrakt med klubben som utbildat dem; många får återvända hem för att kunna fortsätta sina karriärer som fotbollsspelare. Eventuellt kan de senare ha nytta av erfarenheterna från tiden som ungdomsprofvs ifall ett nytt tillfälle till utlandsspel skulle ges, då de ju redan vet något om vilka omställningskrav livet utomlands kan ställa dem inför, men det är än så länge svårt att ha någon uppfattning om detta.

Att ungdomsprofvs är en inte helt ovanlig företeelse visar sig också i att de flesta spelare i denna generation flyttar utomlands redan i 20-årsåldern; många är också tonåringar. Ingenting talar dock för att de som väntat med utlandskarriären tills de fått erfarenhet av seniorspel lyckas sämre än ungdomsprofven. De allra flesta har också flyttat utomlands under någon av de sista säsongerna under 1990-talet, även om någon flyttade redan 1993. Med tanke på spelarnas relativa ungdom och att de vanligtvis inte inlett sina utlandskarriärer förrän under 1990-talets sista år har de oftast gjort några långa utlandskarriärer (än); dock befann sig de allra flesta utomlands vid undersökningsperiodens slut. Som synes på

medan knappt några spelare från EU-länder kommer till Sverige. Ännu mer påtagligt är det att allsvenska klubbar söker sig utanför Europa för att rekrytera spelare. De allra mest iögonfallande värvningarna har kommit från Brasilien, men även afrikanska spelare och enstaka nordamerikaner har också värvats hit. De är ungefär lika gamla som de svenska spelarna i denna generation, har utlandsdebuterat ungefär samtidigt och vanligtvis kommit till Sverige efter ungefär ett års spel utomlands. Med åren har de blivit allt fler inom svensk elitherrfotboll, som framgår av nästa karta. Även för dessa spelare har vägen hit understundom gått via klubbar i Västeuropa, men även Baltikum och Ryssland har varit inkörsportar till svensk herrfotboll. Enstaka spelare har också spelat i USA och Japan.

av spelare med de övriga nordiska länderna fortsätter, liksom trenden att svenska fotbollsspelare därutöver i huvudsak söker sig till Västeuropa. Östeuropa fortsätter att etablera sig som en rekryteringsbas för spelare till allsvensk herrfotboll, även om denna utveckling är minst lika påtaglig när det gäller Afrika. Även om inte Brasilien är särskilt utpekad i figuren nedan, håller det på att inta en plats likvärdig med Afrika och Östeuropa när det gäller spelarrekrutering till svensk herrfotboll.

För att sammanfatta den bild jag fått av den svenska fotbollens möte med globaliseringen, skiljer sig (som väntat) dam- och herrfotbollens förutsättningar sig påtagligt åt. Inte minst gäller detta ekonomin. Med tanke på den tydliga resursknappheten, som svensk damfotboll verkar under relativt herrfotbollen, går det att säga att svensk damfotboll skulle kunna ge en modell för hur spelarrörlighet kan te sig med bortseende från de ekonomiska förutsättningarna. I så fall framstår Sverige som ett alltmer attraktivt land för utländska fotbollsspelare att spela i, samtidigt som skickliga svenska damfotbollsspelare har föga att vinna på att flytta utomlands. Detta kan i sin tur eventuellt förklaras av att Sverige tillhör damfotbollens pionjirländer, på samma sätt som England räknar sig som (herr)fotbollens ursprung. (I denna undersökning uppvisar ju England också en stor dragningskraft på svenska herrfotbollsspelare.) Trots att den svenska herrfotbollen alltså rör sig med klart större ekonomiska marginaler än damfotbollen, attraherar alltså herrfotbollen knappast spelare från mer resursstarka fotbollsländer. Snarare har det blivit alltmer påtagligt att

svensk elitherrfotboll framför allt värvar spelare från Östeuropa och Afrika, något som ter sig klart mer ekonomiskt förmånligt än att värva spelare inom EU. Det svenska EU-medlemskapet har alltså klart underlättat för framför allt svenska herrfotbollsspelare att komma utomlands, där de i bästa fall kan tjäna betydligt mer pengar på sitt fotbollsutövande än i Sverige. Det går eventuellt att dra en parallell till det ömsesidiga spelarutbytet med de andra nordiska länderna inom svensk herrfotboll, som ju pågått så pass mycket längre att en balans mellan in- och utflyttning etablerat sig. Möjligen håller även denna balans på att rubbas; norsk och dansk herrfotboll hämtar allt fler spelare från Sverige, medan isländska och finska spelare blivit allt vanligare i herrallsvenskan jämfört med norska och danska spelare (i den yngsta herrgenerationen är de förstnämnda faktiskt fler).

Vilka slutsatser går det då att dra om den svenska fotbollens ställning globalt? Först och främst att i en situation där ekonomiska mekanismer styr spelarmigration, kommer Sverige att vara ett exportland snarare än ett importland för fotbollsspelare.

Fotbollsspelare söker sig knappast till Sverige för att tjäna stora pengar på sitt fotbollsspel här; möjligen för att öka sin dragningskraft på klubbar i ekonomiskt starkare fotbollsländer inom EU och övriga Västeuropa. Vad Sverige istället har att erbjuda är just utvecklingsmöjligheter. Damfotbollen visar detta med all tydlighet, liksom indirekt även herrfotbollen genom att de spelare som söker sig utomlands före 20 års ålder ännu inte visat sig ha påtagligt lättare att etablera sig utomlands än de som väntat tills senare. Eftersom den svenska fotbollens utsikter att bli mer ekonomiskt likvärdiga med de största fotbollsekonomierna snarare ligger i att de sistnämnda imploderar än att den svenska fotbollens ekonomi expanderar, är spelarutveckling och förädling av spelarnas fotbollskunskaper för att öka deras marknadsvärde en pålitligare väg att gå, om den svenska fotbollen ska kunna hävda sin internationella konkurrenskraft i en situation där de ekonomiska mekanismerna styr spelarrörlighet inom fotbollen. Här har fotbollen och idrotten i stort kanske också något att lära andra delar av arbetsmarknaden – personalutveckling som strategi kan, åtminstone i en del sammanhang, vara fullt gångbar visavi lönekonkurrens.

En annan slutsats, som jag finner täckning för i resonemanget jag fört här, är att politiska beslut fattade långt bortom idrottens ramar får mycket tydliga återverkningar på fotbollen och troligtvis även resten av idrotten. Sveriges EU-medlemskap har uppenbarligen fått en betydelse för fotbollens utveckling som legat långt utanför vad någon tycks ha räknat med såväl inom som utanför idrotten. Bland alla de skäl som framkom för och emot EU-medlemskap i debatten inför folkomröstningen 1994, hördes sällan något om dess konkreta betydelse för idrotten. När Carl Bildt kommenterade det svenska herrlandslagets VM-brons 1994 sade han, och förmodligen fullt sanningsenligt, att hans kunskaper om svensk fotboll var ytterst begränsade. Trots detta tillhörde han de mest engagerade debattörerna i medlemskapsdebatten.

Att järnridåns fall skulle få återverkningar på övriga Europa, och i någon bemärkelse även resten av världen, har varit ganska självklart bland både vanligt folk och engagerade debattörer. Bland alla de konsekvenser, såväl av positiv som av negativ karaktär, som förutspått, har det knappast hörts något om att det gamla östblocket skulle kunna bli en ny rekryteringsbas för svenska fotbollsspelare. Ändå är det lätt att i efterhand både se hur det kunnat bli så och varför.

Jag har också varit inne på den betydelse som konflikterna som bröt upp den jugoslaviska statsbildningen haft för spelarmigrationen inom herrfotbollen. De beslut som fattats, och som både ledde fram till dessa konflikter och deras vidare utveckling, är naturligtvis politiskt fattade beslut, som fått konsekvenser långt utanför politiken både när det gäller idrotten och många andra samhällsområden. Att detta fått mer synbarliga konsekvenser inom herrfotbollen än inom damfotbollen kan naturligtvis ses som ett uttryck för hur olika effekter som krig får för mäns resp. kvinnors livsvillkor inom en rad olika områden och därmed som ett belysande exempel på samhällets genusordning. Min analys av fotbollens utveckling i ett tidsperspektiv med flera olika generationer inblandade, illustrerar också att politiska beslut spelar en roll för samhällsutvecklingen och den globala utvecklingen, inte minst under ett 1990-tal där politiska beslut varit med om att omforma samhällsstrukturer på ett synnerligen genomgripande sätt. Därför vill jag avslutningsvis hävda att utvecklingen inom idrotten inte bara beror på interna förhållanden inom idrotten, här exemplifierat av fotbollen.

Att politiska beslut får konsekvenser även inom idrotten är så uppenbart att det vore naivt att bortse från detta, låt vara att idrotten själv långtifrån alltid förefaller medveten därom. Idrotten är en företeelse som finns mitt i samhället – det som påverkar det omgivande samhället kommer i någon form att synas även inom idrotten. Bättre än att inte låtsas om detta, att sticka huvudet i sanden och tro att idrotten i alla lägen fullt ut kan styra över sina egna angelägenheter, vore att idrottsrörelsen förbättrade sin kunskap om dessa realiteter. Likaväl som administratörer inom idrottsrörelsen behöver ekonomiska och juridiska kunskaper behöver de också en fundamental förståelse för hur politiska beslut påverkar de villkor idrotten lever med, så att idrotten i sin tur får bättre möjligheter att påverka sina egna existensvillkor. Av den anledningen vill jag till sist förorda att politik- och statsvetenskapliga kunskaper får sin självklara plats i utbildningar av ledare och administratörer för idrottsrörelsen. Ytterligare argument för detta är att juridik faktiskt är en produkt av politiskt beslutsfattande och att detta beslutsfattande också har en väsentlig betydelse för ekonomisk utveckling.